

Američki san - Podrijetlo i sadržaj kncepta

Rašić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:267814>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ana Rašić

**„AMERIČKI SAN“ – PODRIJETLO I
SADRŽAJ KONCEPTA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Ana Rašić

**„AMERIČKI SAN“ – PODRIJETLO I
SADRŽAJ KONCEPTA**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc. dr. sc. Marica Marinović Golubić

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

„Američki san“ je koncept koji je imao značajnu ulogu u oblikovanju modernih Sjedinjenih Američkih Država. Njime je predstavljena ideja meritokratskog uređenja, kojim svi pojedinci uživaju u jednakim pravima i mogućnostima u postizanju njihove verzije uspjeha. Težnja ideje američkog sna je rastuća socijalna mobilnost koju različiti pojedinci postižu s obzirom na njima raspoloživa sredstva. Upravo zbog karakterističnih društvenih, ekonomskih i političkih čimbenika, ovaj koncept je dobio epitet američkog. Cilj ovog rada je proučiti podrijetlo i nastanak ideje američkog sna, ali i njegov utjecaj na društvo, ekonomiju i kulturu modernih Sjedinjenih Američkih Država.

KLJUČNE RIJEČI: „Američki san“, demokracija, uspjeh, socijalna mobilnost, jednakost

ABSTRACT

The American Dream is a concept that played a significant role in shaping the modern United States of America. It presents the idea of a meritocratic arrangement, in which all individuals enjoy equal rights and opportunities to achieve their version of success. The pursuit of the idea of the American Dream is the upward social mobility that different individuals achieve given the means available to them. Precisely because of characteristic social, economic and political factors, this concept received the epithet of American. The aim of this paper is to study the origin and creation of the idea of the American dream, as well as the influence it had on the society, economy and culture of the modern United States of America.

KEYWORDS: American dream, democracy, success, social mobility, equality

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Povijest ideje „američkog sna“	3
3. Uloga ekonomije i politike u formiranju ideje „američkog sna“	5
3.1. Društvena pokretljivost.....	7
4. Kulturni koncept „američkog sna“.....	8
5. Globalno širenje američkog sna.....	12
6. Mogućnost realizacije ideje „američkog sna“ u današnjem SAD-u	14
7. Zaključak.....	17
8. Literatura.....	18

1. Uvod

„Američki san“ je koncept ne kojemu je zasnovana kultura modernih Sjedinjenih Američkih Država. On predstavlja viziju u kojoj su svi ljudi jednaki bez obzira na njihovo mjesto rođenja, spol, rasu, status, imovinsko stanje obitelji ili ikoju drugu odrednicu koja se kroz povijest smatrala inferiornom. Njime je prezentirana ideja da je čovjek sam zaslužan za svoj uspjeh te da će, ukoliko uloži trud i naporan rad, ostvariti prosperitet, slobodu i jednakost. „Američki san“ je ideja koja se temelji na modernom meritokratskom američkom društvu, stoga je mnogi tumače kao pošteni priliku za uspjeh u otvorenom natjecanju s drugima. Njome su urušena vjerovanja dotad uspostavljenih hijerarhija, a stvorena je prilika za socijalnu mobilnost, tj. promjenu društvenog položaja pojedinca ili skupine ljudi. Ovaj san nije karakterističan isključivo američkom društvu, već i drugim državama koje imaju demokratska određenja. Međutim, on je dobio odlike američkog zbog karakterističnih društvenih, ekonomskih i političkih čimbenika koji su plasirali SAD u značajan položaj u međunarodnoj zajednici. „Američki san“ je postao mitologizirana verzija američkih želja kao što su savršen život u predgrađu, postizanje svojih pet minuta slave, financijska stabilnost, sigurno umirovljenje, otvaranje vlastite tvrtke i samozaposlene i brojne druge asocijacije koje se povezuju s ovim pojmom. On je zamisao koja za svakog pojedinca označava različite aspiracije, s obzirom na osobne ciljeve i sredstva za postizanje tih ciljeva. Tematika američkog sna i konotacije koje on nosi sa sobom bili su bitni čimbenici u oblikovanju današnjih liberalnih demokracija, ali i društva općenito. Kroz popularnu kulturu i medije predstavljena nam je romantizirana verzija SAD-a koji se brojnim načinima počinje činiti kao obećana zemlja. Upravo zato sam se odlučila za ovu temu i ovim radom željela dubinski proučiti cijeli koncept i predstaviti perspektivu koja nije predstavljena u mainstream medijima. Cilj ovoga rada jest proučiti podrijetlo i nastanak ideje američkog sna, ali i njegov utjecaj na društvo, ekonomiju i kulturu modernih Sjedinjenih Američkih Država.

2. Povijest ideje „američkog sna“

Korijen „američkog sna“ proizlazi iz povijesti kontinenta koji je bio poželjna migracijska destinacija Europljanima koji su tražili šansu za kvalitetniji život. Izvorni kolonizatori i doseljenici stigli su u Ameriku u potrazi za ekonomskim prilikama, vjerskom slobodom i novim početkom, daleko od europskog feudalnog sustava. Ideje o individualnoj slobodi i mogućnostima bile su vrijednosti koje su postale karakteristične američkoj kulturi. Prvi veliki migracijski val dogodio se krajem 17. i početkom 18. stoljeća. kada su kolonizatori, pretežito iz Engleske, Nizozemske, Španjolske i Francuske, počeli naseljavati područje istočne obale. Prvih 13 britanskih kolonija su se istaknule kao profitabilno ulaganje. Dok se suprotno tome u Engleskoj u to vrijeme mogao osjetiti ekonomski pritisak, koji je brojne stanovnike potaknuo na selidbu u novu „obećanu zemlju“. Engleska i njihovi kolonizatori, oboje su poticali migraciju na novi kontinent, dajući poticaje osobama koje su se odvažile na ovaj korak. Time su planirali proširiti vlastiti utjecaj na novom teritoriju, ali i osloboditi ekonomiju od tereta viška nepoželjne radne snage. Obilje zemlje i ekonomija u usponu bile su privlačne za mlade obitelji, ali i uzrok velikom broju članova tih obitelji. Prirodni natalitet bio je visok, kao i stopa smrtnosti djece (Britannica, 2024). Iz makro sociološke perspektive to je označavalo ubrzani porast broja stanovnika, a samim time i veći utjecaj novog kontinenta. Taj kontinent je postao „obećana zemlja“ mnogima koji su tamo dolazili zbog bijega od tiranije, vjerskog i političkog progona ili siromaštva. Međutim, dolazili su i viši slojevi društva, od kojih su najpoželjniji bili engleski protestanti. Razlog dolaska brojnih migranata, vidljiv je u prvom dijelu Deklaracije o neovisnosti: “Smatramo ove istine očiglednima, da su svi ljudi stvoreni jednaki, da ih je njihov Stvoritelj obdario određenim neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i potraga za srećom” (Leavitt & Allen, 1853). Osnivači su ovime htjeli prikazati da je novonastala država demokratskog uređenja te da prema njoj svi imaju jednaka prava i mogućnosti. To je upravo bio razlog zašto je sjevernoamerički kontinent bio poželjna destinacija krajem 17. stoljeća. Za razliku od europskog aristokratski uređenog društva, američki kontinent je težio meritokratskom društvu u kojemu bi položaj bio zaslužen, a ne naslijeđen. Za prvo javno spominjanje samog izraza „američkog sna“, zaslužan je američki povjesničar i poduzetnik James Truslow Adams u svojoj knjizi: „The Epic of America“ iz 1931. godine: „Ne isključivo san o automobilima i visokim plaćama, već san o društvenom poretku u kojem će svaki muškarac i svaka žena moći postići puni status za koji su urođeno sposobni i za koji će onda biti

priznati od drugih za ono što su, bez obzira na slučajne okolnosti rođenja ili položaja.” (Adams, 1931). Sjedinjene Američke Države su rasle kao nacija imigranata koji su stvorili zajednički identitet spajajući različite kulture, običaje i razmišljanja. Upravo zbog toga se SAD-u učestalo pridaje naziv “*melting pot*” (engl. melting pot ili lonac za taljenje). Međutim, iako se ideja o jednakosti proteže kroz sve faze postojanja ideje „američkog sna“, pojedine vjerske i etničke manjine, žene i siromašni, učestalo nisu bili oni na koje se odnosilo ovo pravo. Sve do 20. stoljeća kada su se pojavili značajni revolucionarni pokreti koji su izazivali postojeći sustav. Feministički pokret i ostale subkulture možemo uvelike povezati s idejom „američkog sna“, koji se temelji na ideji jednakosti i mogućnosti. Tako i povijesni govor Martina Luthera Kinga Jr. iz 1963., sadrži slavnu rečenicu kojom kaže: „Imam san da će jednog dana ova nacija ustati i živjeti pravo značenje svoje vjere: Smatramo ove istine očiglednima; da su svi ljudi stvoreni jednaki“ (Rare Facts, 2017). Ovom rečenicom King se poziva na izvornu ideju demokracije i želju za jednakosti svih ljudi, a ne samo onih bijele rase.

3. Uloga ekonomije i politike u formiranju ideje „američkog sna“

Krajem 17. stoljeća i početkom 18. stoljeća američki kontinent je postao poželjna destinacija doseljenika. Najpoželjniji doseljenici novog kontinenta bili su protestanti koji su zbog karakteristika svoje vjere bili viđeni kao vrijedni ljudi koji su težili gomilanju kapitala. Protestantски ogranak kalvinista vjerovao je u pojam predestinacije, tj. predodređenosti blaženstvu ili prokletstvu, koji se očituju u prosperitetu na ovozemaljskom svijetu ili obrnuto siromaštvu i bijedi (Hrvatska enciklopedija, 2013). Max Weber je u svojem djelu „Protestantska etika i duh kapitalizma“ teoretizirao da su upravo određena vjerska uvjerenja, posebice ona povezana s protestantizmom, odigrala značajnu ulogu u razvoju kapitalizma na Zapadu. Weber tvrdi da je protestantska radna etika, osobito primjer kalvinizma, poticala naporan rad, štedljivost i racionalnu težnju za ekonomskom dobiti kao znak predodređenog spasenja (Weber, 1904–05). Suprotno tome, istočnjačke religije nisu težile ovladavanju svijeta oko sebe, već vlastitog uma i njegovih nagona. Oni su prihvaćali svijet u kojem su se snašli, jer njihova vjera prihvaća reinkarnaciju. Oni će se „ponovno roditi“, poželjno u boljoj životnoj situaciji, stoga nije ni bitno ostvarivanje materijalne dobiti. Međutim, kalvinisti stavljaju naglasak na individualnu odgovornost koja je pokušaj spasenja kako u ovozemaljskom, tako i u onom što su vjerovali da dolazi nakon. Današnja moderna zapadna kultura u svojoj srži još uvijek potiče naporan rad i racionalno planiranje budućnosti kroz ostvarivanje ekonomske dobiti. Međutim, posljedice kapitalizma poput konzumerizma i hedonizma, nisu karakteristični asketskoj naravi protestanata koji su prema Weberovoj tezi bili začetnici tog istog sustava. Iako je ideja američkog sna oduvijek bila sinonim za uspjeh, njegovo značenje se uvelike razlikuje od onoga koje je ono imalo prije 100 godina. Povjesničarka Sara Churchwell je u istraživanju etimologije ovoga pojma iznjela konstataciju da se značenje pojma oblikovalo s obzirom na generacije koje su mu pridodavale karakteristike, koje su bile prikladne njihovom vremenu (Churchwell, 2018). Tako prije 100 godina njegovo tumačenje nije bilo posvećeno isključivo individualnom bogatstvu, već jednakosti i pravdi cijele nacije. Društvo se okretalo liberalnijim idejama i borbi za osnovna ljudska prava. „Američki san“ se je tumačio tako sve do Hladnog rata, nakon čeka postaje argument za potrošački orijentiranu demokraciju. Takvo tumačenje se nije mijenjalo od 1950-ih, kada je on predstavljao viziju obitelji iz predgrađa koja ima savršen posao, kuću i dvoje djece. U tom istom razdoblju fraza je u javnosti redefinirana, tj. komercijalizirana radi pokušaja plasiranja Ujedinjenih Američkih Država u širu, globalnu sliku.

On je uistinu bio „američki san“ demokracije, ali ne demokracije orijentirane na ljudska prava, nego onog aspekta nje koje je orijentirano na tržište. Evidentno je da su u tom periodu svijetom vladale dvije ekonomske struje; ona koja je bila „lijevo“ orijentirana i koju je zagovarao Varšavski pakt, predvođen Sovjetskim Savezom i ona koja je bila „desno orijentirana“ i koju su zagovarali NATO Savez i njihovi saveznici, predvođeni SAD-om. Ovaj sukob nazvan je "Hladnim ratom" jer nikad nije došlo do direktnog vojnog sukoba između dvaju supersila, ali su se sukobljavali na različite indirektno načine, uključujući ekonomske i političke pritiske, nuklearno naoružanje, bitke za putovanje u svemir, proxy ratove, obavještajne operacije, ali i propagandne kampanje, čiji je jedan od proizvoda bio i „američki san“ kakvog ga i danas poznajemo. On je predstavljao zamisao kapitalističke ideologije. Za razliku od ideoloških temelja istočnog boka koji je vjerovao u centraliziranu ekonomiju, jednostranačku politiku, besklasno društvo i kolektivizam. Zapad je zasnovan na ideji slobodnog tržišta, individualne slobode i demokratskog sistema. „Američki san“ se odnosi upravo na ideju postizanja uspjeha i slobode koji se u kapitalistički orijentiranom sustavu SAD-a ostvaruju kroz stvaranje ekonomskog obilja. Njime se osiguravaju životne potrebe, poput doma, automobila, hrane, zdravstvene skrbi, obrazovanja i brojnih drugih potreba koje nisu osigurane same po sebi već se dobivaju razmjenom za novac. Stoga je i očekivano da će ljudi težiti ostvarenju sredstva koja im omogućavaju normalan život. Međutim, brojni sociolozi su zaključili da demokratski orijentirana ekonomija, rezultira pojavom koncepta kojeg nazivamo konzumerizam. On označava nezasićenu kupovinu i konzumaciju usluga i dobara. Njime se naglašava važnost materijalnog bogatstva i posjedovanje dobara kao glavnog izvora zadovoljstva i sreće. S ekonomskog gledišta konzumerizam održava moderni kapitalistički sustav, u kojemu potrošnja ima ključnu ulogu u ekonomskom rastu i društvenom razvoju. Ovaj pojam pobliže je opisao Jean Baudrillard u svojoj knjizi: „Potrošačko društvo: mitovi i strukture“. Njome komentira moderno društveno i ekonomsko uređenje koje se bazira na iskorištavanju neiscrpnih ljudskih potreba. „Od samog početka mora biti jasno da je potrošnja aktivan oblik odnosa (ne samo prema objektima, već i prema društvu i svijetu), načinu sustavnog djelovanja i globalnog odgovora koji temelji cijeli naš kulturni sustav“ (Baudrillard, 1970). Autor ovime objašnjava da se pojava konzumerizam ne odnosi isključivo na odnos između subjekta (čovjeka) i objekta kojeg on kupuje/konzumiran (usluge i dobra), već da i društvo samo postaje orijentirano na potrošnju. Ono postaje glavna odrednica svakodnevnog života. Baudrillard je smatrao da su ljudske potrebe koje su stvorene konzumerizmom, lažne, tj. stvorene od strane korporacija koje žele plasirati svoje

proizvode, manipulirajući ljudskim željama. Kroz marketinške taktike i reklamne kampanje, od proizvoda se stvaraju brendovi. Oni obuhvaćaju ukupni identitet i reputaciju proizvoda, kompanije ili usluge, koji su popraćeni emocionalnom reakcijom. Nerijetko i sama država plasira pojedine ideje u društvo (propagandu) koju onda njihovi stanovnici konzumiraju poput proizvoda. Tako i ideja „američkog sna“, jedan od tih proizvoda koji predstavljaju moderno američko društvo. On ne mora nužno biti lažna, poput propagande koja se plasirala u vrijeme Drugog svjetskog rata i kojom se je nastojalo ocrniti neprijatelje dajući im lažne nehumane karakteristike. Oglašavanje je pojam koji ide ruku uz ruku s demokracijom, naime ono je odraz slobodnog tržišta u kojemu se natječu konkurenti. Za razliku od jednostranačkih sustava, poput Sjeverne Koreje, koji nemaju konkurentno unutardržavno tržište, jer za tim nemaju potrebe, kad već imaju respoređenu podjelu rada i unaprijed određene distributere određenih proizvoda. „Američki san“ je reklama za SAD, kao što i limenka Coca-Cola ima svoju reklamu kojom nastoji promovirati izuzetan okus njihovog proizvoda. On je reklama za demokratski uređen sustav kojeg odlikuje jednakost svih ljudi pri postizanju uspjeha.

3.1. Društvena pokretljivost

Element koji je karakterističan ideji „američkog sna“, samim time i demokraciji je društvena pokretljivost. On označava pomicanje skupina ili pojedinaca između različitih društvenih položaja. U slučaju pojedinca, ona je vertikalna, tj. može biti uzlazna ili silazna s obzirom na stratifikacijsku ljestvicu položaja (Hrvatska enciklopedija, 2013). „Američki san“ je uzlazan smjer društvenog kretanja, tj. on označava prelazak pojedinca iz nižeg društvenog položaja u viši. Demokracija je uređenje koje je okarakterizirano visokom mogućnosti socijalne mobilnosti, za razliku od sustava u kojima je vlast koncentrirana u rukama pojedinaca ili isključivo nasljedna kroz generacije. Kapitalizam, oslanjajući se na koncept Herberta Spencera, predstavlja sustav u kojem: „preživljavaju najjači“, potom misleći na najjače konkurente na tržištu (Spencer, 1864). Podrijetlo, spol, dob, rasa ili bilo koji drugi fizički čimbenik, nisu više jedine varijable u određivanju nečijeg društvenog položaja, već je to njihova sposobnost za stvaranje uspjeha na tržištu. Upravo to je ideja „američkog sna“.

4. Kulturni koncept „američkog sna“

U antropološkom pogledu na američku kulturu, George D. Spindler i Louise Spindler su utvrdili elemente koji su karakteristični američkom društvu. To su: individualizam, orijentiranost ka postignuću koje postaje mjera suštinske vrijednosti, jednakost pred zakonom i mogućnostima, komfornost, društvenost, ljubaznost i sposobnost dobrog slaganja s drugima, optimizam, naporan rad koji se smatra bitnijim od dokolice, negativno mišljenje o autoritetu (Spindler, Spindler, 1983). One sve u konačnici predstavljaju kulturu modernih Sjedinjenih Američkih Država. Kulturni antropolog Francis L.K. Hsu je u svom djelu “Amerikanci i Kinezi: prijelaz ka raznolikosti”, također uspoređivao kulturne razlike između tih dvaju država i preduvjete koji su utjecali na njihovo formiranje (Hsu, 1981). On je zaključio da je američka kultura usmjerena na pojedinca, dok je kineska kultura usmjerena na situaciju. U američkoj kulturi cijeni se individualnost koja onda stvara izoliranost. Zbog izoliranosti Amerikanci učestalo podliježu konformizmu kojim se nastoje uklopiti u zajednicu. Također, Hsu objašnjava američku opsesiju sa sexom, kroz istu analogiju problema s individualizmom i izolacijom, zbog čega oni onda u pokušaju za komunikacijom i integracijom s drugim članovima zajednice podliježu seksualnim aktivnostima, koji su bar jedan oblik kooperacije. S druge strane u kineskom društvu se cijenila međuovisnost koja je djelovala u svrhu zajedničkih postignuća. Upravo te kulturne odrednice su oblikovale ideju „američkog sna“. Jedna od verzija američkog sna je ona iz popularne kulture, *sitcom* serija, koje su predstavljale ideju savršene obitelji bijele rase koja živi u kući u predgrađu. Muškarac i žena koji djeluju u obrascima karakterističnim za njihove rodne uloge. U obzir se mora uzeti činjenica da ova ideja seže u 1950-e godine, vrijeme kad su ljudska prava bila bitan akt u ustavu, ali se nisu posebice odnosile na sve pojedince u društvu. Stoga su i ljudske uloge bile predodređene i znatno ograničene s obzirom na njihovo podrijetlo, spol i rasu. Popularna kultura učestalo koristi ovu sliku kao ideju karakteristične američke obitelji. Međutim, postoji još jedna verzija američkog sna u općoj kulturi. Ona se odnosi na individualca koji stječe veliko bogatstvo, ostvaruje slavu ili neku drugu verziju uspjeha koji je bio neočekivan. David Kamp u svome članku: „Rethinking the American dream“, problematizira činjenicu da se ta ideja ekstremnog uspjeha učestalo povezuje s osvetničkim prizvukom (Kamp, 2009). Time aludira na neočekivano stjecanje uspjeha, posebice ljudi koji su spadali u niži radnički sloj, koji svoj uspjeh onda shvaćaju kao osvetu sistemu koji su

uspjeli „pokoriti“. Kamp daje primjer filma Briana De Palme: „Lice s ožiljkom“, u kojemu je glavni lik Tony Montana prikazan kao lik koji je „volio „američki san“ s osvetom.“ Njime je prikazana još jedna perspektiva „američkog sna“. Ona iz pozicije imigranta koji je došao u zemlju punu mogućnosti, u potrazi za srećom. U originalnoj verziji filma iz 1932. godine, redatelja Howard Hawksa, glavni lik je bio inspiriran poznatim predvodnikom talijanske mafije; Al Caponeom. Nova verzija filma, redatelja Briana De Palme, bila je inspirirana kubanskim migrantom. Obje verzije filma inspirirane su stvarnim događajima. Al Capone je djelovao u vrijeme 20-ih godina 20-tog stoljeća, vrijeme koje je okarakterizirano američkom prohibicijom alkohola. Druga verzija filma inspirirana je masovnom emigracijom Kubanaca za vrijeme vladavine Fidela Castra koji je dopustio masivnu selidbu stanovnika koje je sama kubanska vlada nazivala „propalicama, antisocijalnim elementima, delinkventima i smećem“ (Bodenheimer, 2021). Masovna migracija izbjeglica iz kubanske luke Mariel, rezultirala je povećanju kriminala i prodaje narkotika u SAD-u. Obje priče odnose se na „američki san“ o stvaranju ugleda i moći, ali ne „legitimnim“ načinom. Glavna težnja bila steći ugled „na ulicama“, kroz nasilje, prodaju narkotika i druge ilegalne radnje. Ovaj proces je opisao Robert Merton u svojoj teoriji devijacije, kojom kaže da postoje različita sredstva za postizanje ciljeva (Merton, 1949). Devijacija nastaje kad se kulturni ciljevi društva razlikuju od dostupnih sredstava za postizanje tih ciljeva. Ako cilj postaje značajan za pojedinca, a on nema sredstva za postizanje istog, on se onda okreće alternativnim sredstvima poput kriminalnih radnji. Cilj je u ovom slučaju ideja američkog sna, tj. želja za postizanjem uspjeha. Merton navodi tipologiju od pet karakterističnih slučajeva postizanja ciljeva s obzirom na ponuđena sredstva. Oni su konformizam, inovacija, ritualizam, povlačenje i pobuna. Tipovi ritualizma i povlačenja, odbijaju kulturno uvažen cilj, dok konformizam, inovacija i pobuna, prihvaćaju općeprihvaćeni cilj „američkog sna“. Navedeni primjer pojedinaca koji se okreću kriminalnom ponašanju, je primjer pobune u kojemu pojedinci prihvaćaju cilj, ali nemaju sredstva za postizanje istog. Primjer konformizma bio bi pojedinac koji se okreće legitimnim, društveno prihvaćenim sredstvima poput obrazovanja i osposobljavanja radi postizanja ljudskog kapitala koji im onda daje mogućnosti ostvarivanja ideala „američkog sna“. Posljednji tip inovatora, bila bi ideja „američkog sna“ koja je zaživjela u posljednjim desetljećima, poglavito zahvaljujući razvoju tehnološke industrije. Primjer ovog tipa su startup tvrtke koje nose karakterističan naziv: „jednorog tvrtki“. One su dobile taj naziv zbog rijetkosti njihove pojave, koji se anegdotalno uspoređuje s mogućnosti susreta s jednorogom. Primjer tih tvrtki su: Facebook,

Google, SpaceX, Airbnb, Uber, Pinterest... Navedene tvrtke, primjer su neočekivanog uspjeha inovativnih ideja koje su s malim sredstvima postigle ogroman uspjeh. Da bi se startup mogao smatrati „jednorogom“, procjena njegove vrijednosti, dok se on još uvijek nalazi u privatnom vlasništvu, tj. prije nego li su njegove dionice dostupne široj javnosti, mora prelaziti vrijednost od 1 bilijun američkih dolara (Chen, 2024). „Jednorog tvrtke“, stoga su primjer moderne ideje američkog sna, one prikazuju veliki uspjeh koji je stvoren idejom. Budući da za stvaranje softvera nije nužno potrebno imati veliko početno ulaganje, opcija za stvaranjem istoga postaje dostupna širim slojevima društva. Primjer toga je Mark Zuckerberg, osnivač tvrtke Facebook, današnjeg naziva Meta. Zuckerberg je bio student na Harvardu, kad je stvorio početnu verziju Facebooka. U svibnju 2024. godine, on se nalazi na četvrtom mjestu Forbesove ljestvice najbogatijih ljudi na svijetu (Forbes, 2024). Radi obnašanja funkcije izvršnog direktora Facebooka, Mark je odustao od studija i time odustao od konformističke ideje ispunjenja američkog sna. Razlog njegovog prosperiteta je bila inovativnost. Također, još jedna verzija američkog sna u popularnoj kulturi, odnosi se na holivudsku perspektivu uspjeha. Kroz lažne priče o podrijetlu zvijezda koje su postale uspješne, stari Hollywood stvorio je dojam da svatko može postati zvijezda ako odustane od svega i otputuje u Kaliforniju (Kubincanek, 2017). Hollywood je početkom 20. stoljeća postao centrom zbivanja filmske industrije. Paradigma koja je vladala je širila vjerovanje da bilo tko može, ukoliko uloži uporan rad, postati filmska zvijezda. Glumci su postali svojevrsni idoli. Filmovi su se počeli reklamirati, a marketing je pretežito bio fokusiran na glumce, koji su dolazili u kinodvorane radi promocije svojih radova, ali su se nalazili i izvan njih, na naslovnica časopisa koji su bili preteča današnjih fan magazina. Kult sljedbe slavni osoba i njihova mitologizacija bili su tema Löwenthalovih radova. On je postavio tezu da su početkom 20. stoljeća, tj. u vrijeme zlatnog doba Hollywooda, poznate osobe postale “idoli potrošnje”. On je primijetio da je došlo do pomaka u profilu osoba koje su interes javnosti, od dotadašnjih priča o samo stvorenim industrijalcima i političarima (“idoli produkcije”), do osoba s malih ekrana i sportaša (“idoli potrošnje”). On je stvorio kritiku popularne kulture kojom je naglasio da su slavne osobe postali svojevrsni proizvodi, da su oni, njihovi životi, likovi koje su glumili, postali proizvodi koje publika konzumira, nešto čemu se oni dive i na temelju čega se ostvaruju (Oxford Reference, 2024). Današnje konzumerističko društvo okarakterizirano je masovnom proizvodnjom, ali i potrošnjom proizvoda kroz koje se ostvarujemo i kojima nastojimo uprizoriti naš položaj u društvu. Slavne osobe, postale su nalik proizvodima koje konzumiramo, oni postavljaju trendove, glavna su tema naših

svakodnevnih priča i uzor su masama. Chris Rojek vidi slavnju osobu kao rezultat demokratizacije društva i pada organizirane religije. Komodifikacijom svakodnevnog života ona i sama postaje proizvod (Oxford Reference, 2024). Rojek, također komentira činjenicu da status javne osobe podrazumijeva razdiobu između privatne i javne ličnosti slavnih osoba. Javni aspekt ličnosti učestalo predstavlja pomno razrađenu ideju osobe koju stvara čitav tim ljudi, kojima je to posao. Industrija odnosa s javnošću ima upravo taj zadatak, stvaranja javne slike pojedine osobe ili organizacije. Cilj je učiniti osobu ili organizaciju, profitabilnijom i privlačnijom široj javnosti. Cilj Hollywooda i ostatka industrije zabave jest stvoriti javnu sliku koja predstavlja industriju u najboljem svijetlu. Njihova težnja je glorificiranje života slavnih osoba, koje postaju uzor masama, koje onda vide slavu kao ispunjenje američkog sna. Ideja „američkog sna“ se ponavlja kroz holivudsku leću. Teme filmova, tekstovi glazbe i drugi oblici zabavne industrije, odražavaju promjenjive težnje, vrijednosti i društvene stvarnosti američkog društva. Prikaz američkog sna u popularnoj kulturi kreće se od optimističnog i nadahnjujućeg do kritičnog i upozoravajućeg, a njegova realizacija sve teža, ali prije toga, bit će riječi o globalnom širenju američkog sna.

5. Globalno širenje američkog sna

Američka vizija sna s vremenom postaje globalna. SAD postaje vodeća ekonomska, ali i kulturna sila, a ideje poput „američkog sna“ globalni fenomeni koji profiliraju SAD kao obećanu zemlju punu mogućnosti i prosperiteta. Norbert Elias ne prepisuje predvodničku poziciju Zapada isključivo njegovu položaju i kulturnim tradicijama, već podudaranosti posebnih čimbenika poput trenda dugoročnog planiranja i natjecanja (Elias, 1939/1978). Trend dugoročnog planiranja i stvaranje strategija za budućnost, također su bili i navedeni argument Maxa Webera (Weber, 1904–05). On ih je doduše pretpostavio kroz kalvinističko vjerovanje u predestinaciju, tj. ponašanje kojim su racionalno ulagali i štedili, tj. stvarali strategije koje su im osiguravale ekonomski rast, koji je onda značio njihovo zagarantirano mjesto među Božjim podanicima. Sljedeći Eliasov argument bilo je natjecanje. Ono je bilo sastavni dio društva koje je kretalo prema demokratskim tendencijama. Slobodno tržište demokratskog uređenja se bazira na ideji da tržištem vlada nevidljiva ruka koja utječe na konstantno promjenjivi odnos ponude i potražnje, tj. cijenu i količinu dobara i usluga. Osim monetarne i fiskalne politike, u tom procesu nema značajnog utjecaja i regulacija od strane vlade. Takvo ekonomsko uređenje podrazumijeva postojanje konkurencije, tj. natjecanja. Ono je rezultat sistema u kojemu poduzetnici, slobodni od vanjskih utjecaja politike, mogu samostalno utjecati na uspješnost vlastitog poslovnog pothvata. Za razliku od socijalistički orijentiranog Istočnog bloka u kojem je bio uspostavljen jednostranački sustav na čelu s komunističkom partijom. Tamo je pod zamisli društvene i ekonomske jednakosti i kolektivnim vlasništvom nad sredstvima proizvodnje, nastao sustav koji nije mogao pratiti svjetski ekonomski napredak koji je nametao demokratski orijentiran Zapadni blok. Konkurencija koja je bila njegov sastavni dio, poticala je inovacije, poboljšava kvalitetu proizvoda i usluga, ali i uvjeta života potrošača i proizvođača. Taj čimbenik konkurencije, imao je ključnu ulogu u stvaranju današnje geopolitičke slike SAD-a. Ona je nakon Hladnog rata preuzela vodeću ulogu u stvaranju društvenih, ekonomskih i kulturnih trendova. Jedna od ideja koja je predstavljala SAD u međunarodnoj zajednici jest ideja „američkog sna“. Ona je nastala ujedno sa začetkom države, kroz američku Deklaraciju o neovisnosti. Dokument koji je označavao borbu za neovisnost od britanske vlasti, ali i temelje za razumijevanje ljudskih prava i osnovu za buduća demokratska uređenja. „Američki san“ je oblikovan na tim vjerovanjima u slobodu, jednakost i univerzalna prava. Politički mislioci prosvjetiteljstva, na čijim se idejama temelje Deklaracija o neovisnosti i

Ustav SAD-a, vjerovali su da nijedna vlast osim sile u konačnici ne obuzdava nacije, baš kao što implicitna sila civilnog društva obuzdava pojedince. To je bio i Eliasov zaključak, kojim je objasnio kako funkcionalna demokratizacija označava internalizaciju društvenih ograničenja, tj. kako se one počinju činiti kao vlastite osobne zapovjedi (Elias, 1939/1978). Dakle, sustav počiva ne na direktnoj izvanjskoj sili, već postoji ona internalizirana koja funkcionira na temelju društvenog konsenzusa, socijalne osude i drugih mehanizama koji stvaraju sliku prividne slobode i vlastitog mišljenja. Tako je i ideja „američkog sna“ postala bitan čimbenik u oblikovanju američkog društva, ali i ostatka međunarodne zajednice koji je konstantno u doticaju s američkom kulturom. Ona je predvodnik u današnjoj industriji zabave, ekonomskoj zajednici i društvenim trendovima.

6. Mogućnost realizacije ideje „američkog sna“ u današnjem SAD-u

Lawrence R. Samuel komentira kako se „američki san“ oduvijek mijenjao, ali je nekako uspio ostati isti, upravo radi njegove duboke dvosmislenosti. Američko društvo je prebrodilo brojne ekonomske krize i kulturološke promjene, međutim zamisao „američkog sna“ ostala je ista u njegovoj srži. Ona je rezultat kolektivnih težnji društva, od borbe za slobodu i jednakost svih pojedinaca u društvu do materijalnih težnji za posjedovanjem doma i impresivnog automobila. Lawrence R. Samuel smatra da upravo taj širok spektar značenja koje koncept američkog sna obuhvaća, razlog njezinoj adaptivnosti i otpornosti kroz desetljeća. Mogućnost realizacije „američkog sna“ u današnjem SAD-u, vrlo je široko područje obrade te je nemoguće obuhvatiti svaku verziju ideje toga sna, jer ona za svakog pojedinca označava različite aspiracije (Samuel, 2012). Međutim, postoje pojedina područja ovog pojma koje je moguće usporediti na temelju promjena koje su se desile u sferi života, politike, ekonomije, kulture, ljudskih prava... Od 50-ih godina 20-tog stoljeća, od kada je stvorena idealizirana slika klasične američke obitelji i njene verzije ispunjenog sna, do današnjeg modernog svijeta, dogodile su se brojne promjene koje su utjecale na društvo, ali ne i na ideju „američkog sna“. U području ljudskih prava on i danas označava borbu za jednakost. U 50-ima on je težio emancipaciji žena i pravima Afroamerikanaca. Teme koje su još uvijek aktualne i koje se nastoje probiti u javni prostor kroz različite pokrete, najčešće na društvenim mrežama. Primjer takvog pokreta bio je takozvani „*Black Lives Matter*“ ili skraćenica „BLM“. „BLM“ je pokret koji je započeo 2013. godine u Sjedinjenim Američkim Državama kao reakcija na policijsku brutalnost i rasnu nepravdu prema Afroamerikancima. Pokret je koristio društvene mreže i javne prosvjede kako bi podigao svijest i potaknuo promjene u vezi s rasnom diskriminacijom. Također, pokret koji se pojavio 2006. godine bio je „Me Too Movement“. Pokret je postao globalno poznat 2017. godine kada glumice u Hollywoodu počele dijeliti svoje priče o seksualnom zlostavljanju koristeći hashtag #MeToo. Cilj pokreta bio je podići svijest o seksualnom zlostavljanju s kojim se žene susreću u profesionalnom okruženju, ali i poticanje jednakosti žena u društvu. Također, u posljednjim desetljećima potiče se i ravnopravnost LGBTQ zajednice i njihova asimilacija u sferu svakodnevnog života. Moderne Sjedinjene Američke Države teže sve većoj asimilaciji svih svojih građana, a nejednakosti bivaju vrlo brzo uočene i osuđivane kroz različite kanale, od kojih danas najveće razmjere imaju društvene mreže. One uvelike utječu na stvaranje popularne kulture i masovnih trendova. O tome govori činjenica

da prosječan građanin u 2023. godini provede u prosjeku 151 minutu dnevno na društvenim mrežama (statista, 2024). Društvene mreže su postale glavni predvodnik javnog mijenja, a publika koja je nekad čitala novinske vijesti, televizijske reportaže i radijske emisije, sada se prebacila na društvene mreže poput Facebooka, Instagrama, TikToka i Youtubea. Stoga su se oglašivanje i marketing, također prebacili na nove medije koji nude personalizirano iskustvo, manje novčane resurse i veći domet publike. Pojavljuje se i novi tip zanimanja kojeg nazivamo „influencer“. Influenceri postaju moderno uobličene ideje „američkog sna“. Oni uprizoruju sve ideale koje taj san označava; ostvarili su slavu samostalno i neočekivano, ostvarili su materijalno bogatstvo, sami su svoji poslodavci, time ostvaruju slobodu i fleksibilnost... Influenceri predstavljaju idealiziranu sliku težnji modernog čovjeka, koji se uvelike razlikuje od stvarnosti života u Americi, ali i globalno. Sve je veći jaz između zamisli „američkog sna“ i njegove praktične implikacije. Aktualne rasprave o zdravstvenom i socijalnom osiguranju, ulozi državne vlasti koja se upliće u privatno vlasništvo svakako su prožete dinamikom „američkog sna“, koji nastoji učiniti pojedinca otpornim na vanjske utjecaje, tj. neovisnim o državi i njenim potporama i porezima. Iako SAD djeluje po načelima meritokracije, ona nije u potpunosti izvediva. Primjer tomu je obrazovanje. Naime prosječna školarina za visokoškolsko obrazovanje u SAD-u u 2022. godini iznosila je 14,307 američkog dolara, ne računajući troškove stanovanja i cijenu studentskih domova. Dok se na vodećim sveučilištima cijene godišnje školarine i naknade kreću u razmjerima od 39.338 do 68.230 američkih dolara u akademskoj godini 2023./24 (statista, 2024). Dok je nacionalna prosječna godišnja plaća u SAD-u u četvrtom tromjesečju 2023. iznosila 59 384 dolara, prema američkom Zavodu za statistiku rada (U.S. Bureau of Labor Statistics, 2023). Stoga iako postoje težnje demokracije da svi uživaju u jednakim mogućnostima, realna situacija SAD-a nije takva i nečije podrijetlo svakako ima ulogu u stvaranju njihova kapitala. Dakako, mogućnost ipak postoji, postoje studentske stipendije, koje nagrađuju one najdarovitije, što bismo mogli povezati s kapitalističkom misli Spencera koji je vjerovao da kapitalizam pogoduje upravo „najjačima“ (Spencer, 1864). S druge strane postoje i studentski krediti, koji uz kredite za kupnju domova i kredite za kreditne kartice, čine najčešće kredite prosječnih američkih domova (statista, 2024). U trećem tromjesečju 2023. vrijednost neotplaćenih studentskih kredita premašila je 1,73 trilijuna američkih dolara (statista, 2024). Velike ekonomske promjene, vidljive su i u rastu cijena domova. Prema podacima FRED-a (Federal Reserve Economic Data) prosječna cijena prodanih kuća u SAD-u u prvom kvartalu 2023. godine iznosila je 505.300 američkih dolara. Prvo istraživanje koje

je provela navedena agencija izvedeno je 1963. godine, kada je prosječna cijena kuće u prvom kvartalu te godine iznosila 17 200 američkih dolara (Santarelli, 2024). Prema američkom Zavodu za radnu statistiku u razdoblju od 1967. do 2024. godine, cijena stanovanja je doživjela prosječnu stopu inflacije od 4,25% godišnje, za razliku od ukupne stope inflacije od 4,00% tijekom istog razdoblja (Housing price inflation, 2024). Čime možemo zaključiti da je inflacija cijene kuća za stanovanje bila veća od ukupne stope inflacije tijekom istog razdoblja. Upravo zbog toga kupovina kuće postaje nedostižna skupini ljudi s niskim novčanim prihodima, čiji dohoci nisu rasli paralelno s cijenama kuća. Članak CNBC-a navodi da 74% odraslih Amerikanaca i dalje smatra vlasništvo nad kućom glavnim obilježjem ostvarenja takozvanog „američkog sna“, nadmašujući mogućnost umirovljenja (66%), uspješnu karijeru (60%) i imanja djeca (40%). Samo 35% ispitanika navelo je stjecanje fakultetske diplome kao ključni znak ekonomskog uspjeha (Nova, 2022). Također, World Economic Forum je proveo istraživanje kojim je provjerio vjerojatnost prosječnog 30-godišnjeg Amerikanca da nadmaši razinu prihoda svojih roditelja. Pad se očituje u nižoj, srednjoj i višoj klasi, međutim oni koji su odrastali u srednjoj klasi doživjeli su najveću ekonomsku promjenu. Unutar ove skupine, pojedinci rođeni 1980. godine imaju samo 45% šanse da budu bolji od svojih roditelja u dobi od 30 godina, u usporedbi s 93% za one rođene 1940. godine (Gray, 2020). Samim time zamisao „američkoga sna“ postaje nedostižna mnogima, a posebice srednjoj klasi, koja postaje sve rjeđa, a jaz između niže i više klase raste. Rastuća inflacija koja nastaje kao produkt rastuće potražnje za pojedinim proizvodima, stvara nedostižne cijene nižim slojevima stanovništva koji ne mogu konkurirati s kompanijama ili pojedincima koji gomilaju imovinu i vlasništvo i samim time stvaraju inflaciju. Također, bitan čimbenik u stvaranju inflacije je i monetarna politika kojom upravlja Centralna Banka SAD-a, tzv. „Federal Reserve Bank“.

7. Zaključak

„Američki san“ je zamisao koja je oblikovala generacije Amerikanaca, ali i ljudi globalno. Njegovo značenje se mijenjalo kroz povijest i ovisilo je o karakteru vremena koje je odražavalo, no njegova suština je oduvijek bila u vjerovanju da bi svatko trebao imati priliku ostvariti svoje snove u slobodnom i pravednom društvu. Danas, više nego ikad, jednakost je uistinu postala bitna karakteristika američkog društva, međutim pojedini čimbenici ipak pogoduju pojedincima i olakšavaju im postizanje uspjeha za razliku od drugih koji iako mogu postići takozvani „američki san“, imaju manje olakotnih okolnosti. Iako SAD teži meritokratskom uređenju, ono u teoriji nije u potpunosti moguće u društvu u kojemu svi nemaju jednak pristup školstvu, zdravstvu i ostalim životnim nužnostima. Međutim, socijalna mobilnost ipak je prisutnija u većoj mjeri nego li to u drugim povijesnim periodima, kada su podrijetlo, rasa, spol ili drugi čimbenici bili jedino mjerilo pri odlučivanju nečijeg položaja u društvu. Ideja „američkog sna“, jedan je od proizvoda američke kulture koji je postao globalno poznati fenomen i inspiracija mnogima koji odlaze SAD, ali i druge države s bogatom ekonomijom i gospodarstvom. On označava težnju za boljim prilikama, kako za vlastite stanovnike, tako i imigrantima koji se sele upravo u potrazi za boljim životom.

8. Literatura

Adams, J.T. (1931./2024.) *The Epic of America*, prev. Taylor & Francis, Abingdon: Taylor & Francis.

American colonies (2024.) *Britannica, Britannica: The Editors of Encyclopaedia*, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/American-colonies> (zadnja izmjena: 5. svibnja 2024.).

Baudrillard, J. (1998.) *The Consumer Society: Myths and Structures*, London: Sage Publications

Bodenheimer, R. (2021.) *What Was the Mariel Boatlift From Cuba? History and Impact*, članak, ThoughtCo, <https://www.thoughtco.com/mariel-boatlift-cuba-4691669> (zadnja izmjena: 7. veljače 2021.).

Chen, J. (2024.) *Unicorn: What It Means in Investing, With Examples*, članak, Investopedia, <https://www.investopedia.com/terms/u/unicorn.asp> (zadnja izmjena: 26. svibnja 2024.).

Churchwell, S. (2018.) *Behold America: The American Dream Slogan*, Smithsonian Magazine, <https://www.smithsonianmag.com/history/ behold-america-american-dream-slogan-book-sarah-churchwell-180970311/> (stranica posjećena: 13. svibnja 2024.).

Daily time spent on social networking by internet users worldwide from 2012 to 2024 (2024.) statistika, <https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/> (stranica posjećena: 1. lipnja 2024.).

Društvena pokretljivost (2013.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/drustvena-pokretljivost> (stranica posjećena: 1.6.2024.)

Elias, N. (1939./1978.) *The Civilizing Process*, prev. E. Jephcott, New York : Urizen Books

Gray, A. (2020.) *Is the American Dream over? Here's what the data says*, članak, World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/social-mobility-upwards-decline-usa-us-america-economics/> (datum objave: 2. rujan 2020.).

Housing priced at \$100,000 in 1967 - \$1,072,663.23 in 2024 (2024.) Housing price inflation since 1967, <https://www.in2013dollars.com/Housing/price-inflation> (stranica posjećena: 1. lipnja 2024.).

Hsu, F.L. (1981.) *Americans and Chinese : passage to differences*, 3. izdanje, Honolulu: University Press of Hawaii.

I Have a Dream speech by Martin Luther King .Jr HD (subtitled) (2017.) YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=vP4iY1TtS3s> (stranica posjećena: 28. svibnja 2024.).

Kamp, D. (2009.) *Rethinking the American dream*, Vanity Fair, [Rethinking the American Dream | Vanity Fair](#) (datum objave: 5. ožujak 2009.).

Kubincanek, E. (2017) *How Old Hollywood Made America Believe It Was The American Dream Factory*, članak, FSR, <https://filmschoolrejects.com/old-hollywood-made-america-believe-american-dream-factory/> (datum objave: 5. srpanj 2017.).

Merton, R.K. (1949) *Social Theory and Social Structure*, New Yourk: The Free Press.

Spencer, H. (1864) *Principles of Biology*, London: Williams and Norgate.

Nova, A. (2022.) *Millennials and Gen Zers do want to buy homes—they just can't afford it, even as adults*, članak, CNBC, <https://www.cnbc.com/2022/06/12/millennials-and-gen-zers-want-to-buy-homes-but-they-cant-afford-it.html> (datum objave: 12. lipanj 2022.).

Protestantska etika (2013.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/protestantska-etika> (stranica posjećena: 13.5.2024.).

Quarterly Census of Employment and Wages (2023.) U.S. Bureau of Labor Statistics, https://data.bls.gov/cew/apps/table_maker/v4/table_maker.htm#type=0&year=2023&qtr=2&own=0&ind=10&supp=0 (stranica posjećena: 1. lipnja 2024.).

Richest World's Billionaires List 2024 (2024) Forbes, <https://www.forbes.com/billionaires/> (stranica posjećena: 26. svibnja 2024.).

Celebrity (2011) Oxford Reference, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095557306> (stranica posjećena: 26. svibnja 2024.).

SAD (1853.) *Declaration of Independence of United States*, New York : Leavitt & Allen.

Samuel, L.R. (2012.) *The American Dream: A Cultural History*, New Yourk: Syracuse University Press.

Santarelli, M. (2023.) *Average Housing Prices by Year in the United States*, članak, Norada Real Estate Investments, <https://www.noradarealestate.com/blog/average-housing-prices-by-year/> (datum objave: 1. travanj 2024.).

Spindler, G. D. & Spindler, L. (1983.) „Anthropologists view American culture“, *Annual review of Anthropology*, 12(1), 49-78.

Student loan debt in the United States - statistics and facts (2024.) statista, <https://www.statista.com/topics/11983/student-loan-debt-in-the-united-states/#topicOverview> (stranica posjećena: 1. lipnja 2024.).

The cost of college in the United States - Statistics & Facts (2024.) statista, <https://www.statista.com/topics/2170/the-cost-of-college-in-the-united-states/#topicOverview> (stranica posjećena: 1. lipnja 2024.).

U.S. Consumer Debt Climbs to \$17.3 Trillion (2024.) statista, <https://www.statista.com/chart/19955/household-debt-balance-in-the-united-states/> (stranica posjećena: 1. lipnja 2024.).

Weber, M. (1905./1920.) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, prev. S. Kalberg, Ujedinjeno Kraljevstvo: Oxford University Press.